

СПОМЕН

Тихо и дубоко осећање блаженства, које је носила у дну душе, нису могле да поремете све мучне околности првих месеци сурове владавине огорченог, презривог непријатеља. У своје кутку, крај прозора, који је преко дворишта гледао на удаљена брда, са каквим женским радом у рукама, она је сањарила. Тамо, негде далеко на југу, крај мора, које је она знала само из слика, био је њен муж. После неколико месеци тешке неизвесности, која је дошла по безнадежним растанцима у сивим данима јесењег слома државе и војске, биле су почеле да стижу прве вести од удаљених ратника, преко Швајцарске. Кратке, обично сведене на извештај о здрављу и на поздрав, због непријатељске цензуре. Добила је и она две карте од њеног Љубивоја, убрзо једну за другом, као да се бојао да се која од њих не изгуби. Молио је за извештај о њеном здрављу. Није можда ни слутио да је се из њиховог последњег загрљаја био зачео плод, који је она сад носила под, срцем, као најдраже благо. Јавила му је то са највећом опрезношћу, страхујући да му непријатељска пакост не ускрати срећу од овог сазнања. И сад је са радосним нестрпљењем очекивала његов одговор.

Њихова љубав је била почела још пре ратова. Он је тада био потпоручник. Из турског и бугарског рата вра-

тио се као поручник. Венчали су се уочи великог рата, који је дошао да над њихову љубав опет навуче облак од брига и неспокојства. Чим је испаљен први метак на Београд, она је отишла са својом мајком код своје тетке, у једно мало место на југозападу Србије. Тамо је затекла и своју сестру од тетке, чији је муж био резервни официр. Ова се такође била склонила код своје мајке, када је, по мужевљевом одласку на бојиште, остала сама. Она је овде била са своје двоје деце, са ћерчицом од осам и са дечком од пет година.

Овде је Јелица проводила дуге дане, читајући и сањајући о крају рата, о продужетку свога срећно започетог брачног живота. Догађаји је нису много занимали. Она их уосталом није ни разумевала много. Све њене мисли, све њене жеље сводиле су се на њену љубав, на њеног Љубивоја. Извештаји о борбама бацали су је у једну врсту брижне вртоглавице. Па ипак, она је негде дубоко у себи носила непоколебљиву веру да ће јој се њен Љубивој вратити жив и здрав. Љубивоја као да су заиста обилазили непријатељски меци. На његовим грудима ређали су се знаци одликовања, али је из борби излазио неповређен.

После је дошао напад удружених непријатеља, а наскоро затим раздирући растанак једне влажне вечери, док је грмљава топова слала из даљине своју потмулу претњу. Љубивој је са својом трупом отступао у близини, па је дојурио за један тренутак да се опрости са њом и са осталима, да им остави новца и да их посаветује. Његов ознојени коњ још није био добро одахнуо када га је опет узјахао и одјурио као ветар. Јелица је остала пренеражена и сломљена. Онда је наступило неколико страшних дана, са окршајима у околини, за време којих су старци, жене и деца безумно, очајнички молили Бога

да победе српски изнурени и проређени ратници. Па се онда борба полако удаљила, а први непријатељеви људи ушли су у варошицу, обесни и безобзирни. Срца побеђених и заробљених била су сломљена и душе пуне очајања.

Дани, који су затим дошли, изгледали су неподношљиви. Живот је изгледао као казна. Па је полако очајање почело да уступа место нади. Вести, које као да су се провлачиле неким невидљивим, подземним стазама, говориле су да све није изгубљено. Владар, са својим ратницима, био је у слободи, код својих савезника, чија моћ је изгледала непобедна. Када су са острва смрти и васкрсења почеле да стижу прве речи писане рукама удаљених ратника, нада и вера, које су ретко напуштале српски народ, букнуле су опет свом снагом у срцима. Савијало се пред победничким непријатељем, али се у њему гледао сутрашњи побеђени.

У први мах по Љубивојевом одласку, Јелица је била готово избезумљена од бола. Али као и код осталих, прве утешне вести повратиле су и њој мало храбрости и вере. У том је осетила промену код себе. Помисао да је можда бременита узбудила ју је дубоко и радосно. Када су после извесног времена знаци бременитости код ње постади јасни она је утонула у непомућено блаженство. Прва карта од Љубивоја дошла је да сасвим учврсти у њој ово ново осећање и да је врати у њено раније стање срећног сањарења. Али су сад њени снови били продубљени осећањем нераскидне везе са љубљеним човеком и свешћу да она сад за њега има много више значаја, много више важности него раније.

Зима се примицала крају. Од Љубивоја је био стигао одговор на извештај о очекивању детета. „Само нека буде добро маломе. Све је остало мање важно.“ Она је знала

шта су значиле ове његове речи. Говорило се о томе да се српска војска, опорављена, спремаола за нов коштац са непријатељем. Љубивојеве речи су значиле: „Можда се ја нећу вратити. Али нека живи моје дете, моја крв, нека живи сећање на нашу љубав, на нашу кратку и занесену срећу.“ Оно *малом* значило је ћерчица или син, али је она знала да је он желео прво сина. Обично би, спремајући рубље за малог госта, који се очекивао, казала: „Треба ми још једна кошуљица за мога сина.“

Значајни дан се приближавао. Дрвеће је опет било окићено новим лишћем, ситним и нежним као детињи дах. Јелица је све чешће и јасније осећала у себи покрет детета. Овај чудни и меки покрет испуњавао ју је једним неизречним осећањем среће и блаженства. Изгледало јој је као да је Љубивој једним својим делом поред ње, да је додирује, да је милује. Најзад је, једнога јутра, дошао први бол рађања. А увече, огласио је снажним плачем свој долазак на свет један крупан, чврст, мрк мушкарчић. Још сва клонула од бола, Јелица је тражила да јој даду њенога сина. Држала га је дуго у рукама и нетремице гледала ситно лишце, осећајући у истц мах потребу и да се смеје и да плаче од нечег безмерноги неизречног што се преливало у њој.

Присуство овог малог бића унело је радост у сва срца у кући и учинило да се заборави на тешкоће и непријатности живота под туђинском влашћу. Али ову општу радост убрзо је помутила једна непредвиђена околност.

Када је дошло време да се мали први пут задоји видело се да Јелица нема довољно млека. „Наићи ће већ оно, казала је тада њена тетка. То често бива са првим дететом.“ Међутим, дани су пролазили, а Јелици млеко није наилазило. Помислили су да је то због тога што није довољно јела, нити пак довољно јаку храну. Оскудица се

већ осећала, залобаји су били бројани. Да би Јелица имала више, сви су се у кући одрицали до крајњих граница. Чак и мала Љубица и мали Драгче, који нису довољно разумевали у чему је ствар, али су схватили да је било важно да њихова тета што више једе. Пружали су јој са детињом безазленошћу и искреношћу своје комадиће хлеба. Ствар се била, преко плотова, прочула у месту и поклони у јелу били су почели да стижу од добрих душа, мада је оскудица била општа. Али млеко, мада га је сад било нешто више, ипак није наилазило у довољној количини у Јелицине дојке. Онда се схватило да је по среди нека озбиљнија ствар, неки недостатак код Јелице, који се није могао лако поправити. Међутим, требало је спасавати малог. Он не само да није ништа напредовао, већ је био ослабио од рођења. Јелица је без престанка очајнички плакала. „Тешко мени, умреће ми моје слатко дете“, понављала је она непрестано, као изван себе. Она сама била је страшно ослабила, ма да је на силу јела, заливајући залобаје сузама. Лица жена у кући била су постала брижна и туробна. Узалуд су се саветовале по цео дан и питале шта да раде. Одговор је било тешко дати. Прилике су биле тешке, помоћи ни од куда. У месту је било још неколико жена које су имале одојчад, али од њих се није могла тражити помоћ. И оне саме, слабо храњене, једва су имале довољно млека за своју децу. Још једино могло се помишљати на добављање крављег млека из каквог оближњег села. Али то је било тешко, због непријатеља. Њега је већ била почела да мучи глад код његове рођене куће те је суревњиво спречавао побеђене да се снабдевају намирницама, узимајући за себе све што би му под руку пало. Сељаци, управо сељанке, избегавале су зато да се покажу. Криле су и саме све што су имале. Јер је непријатељ све плаћао само својим потписом. На њего-

ву човечност није требало рачунати после сурових речи оберлајтнанта Мађара, који је становао у кући с лица и због којег су младе жене ретко излазиле из куће. Ово је уображеног официра нарочито љутило. Мали је, гладан, често плакао и то је кварило оберлајтнанту шетњу по башти, ма да су јадне жене чиниле све да прикрију његов глас. „Хоче ли тај српски куће престат да лаје?“ упитао је он једног дана својим рђавим српским језиком, који му је био обезбедио службу у позадини, у месној војној канцеларији.

Нада је већ била почела да напушта срца, а очајање почело да се оцртава на лицима, када је једнога јутра Јеличина тетка, трезвена старинска жена, казала одлучним гласом: „Хоћу да пробам нешто што сам смислила“.

И тетка се одмах дала на посао. Умесила је једну малу погачу од пшеничног брашна и метнула је да се пече. Кад је погача била добро печена, измрвила ју је што је најситније могла. После је ситно истуцала мрвице. Један део овако добивеног млива скувала је у води, са мало шећера. Тако се направила једна течна и сладуњава кашчица. Озбиљна лица, насула је тетка ову кашчицу у једну шољу и са једном малом кашчицом пошла у собу, одакле се већ чуо плач гладног детета.

Када га је тетка узела, да га нахрани овом својом кашчицом, сви су били присутни. Све очи су биле упрте у детиња устанца, када им је тетка принела кашчицу, са мало кашиче у њој. Затегнута срца гледали су хоће ли дете да прими ову храну. Међутим, прошла је и друга и трећа кашчица и још неколико за њима, а мали је са највећим расположењем свакога пута отварао своја уста да прими нову кашчицу. Када је тетка престала да га храни, почео је бучно да се љути. Али за почетак требало је бити опрезан. Спустили су га у колевку, где

се он брзо умирио, задовољна изгледа. Сви су одахнули, а лица се мало разведрила. Ипак тога дана и неколико следећих пажљиво је испитиван извесан део детиње интимне тоалете, у страху од рђавих последица овог у дечјој медицини непознатог начина исхране одојчади. Али је све било у најбољем реду.

Мали се већ за неколико дана знатно поправио. Сан му је био све дужи, а плакао је само онолико колико је то дозвољено свакој пристојној беби. Своју кашицу добијао је три пута дневно, изјутра, у подне и увече, пошто би из мајчиних груди извукао што је тамо било. У кући је настало расположење као после добивене победе. Изванредне околности чиниле су осећања и мисли необичним. У спасењу и напредовању малог, којег су привремено назвали Ратком, гледао се добар предзнак за будућност.

Лепи дани су били већ сасвим освојили. Сунце је снажно извлачило нови живот по вртовима. Цвеће са воћника зрачило је у топли ваздух своје јаке мирисе. Јављао се опојан мирис јоргована, багрема и јасмина. Ниско цвеће, мада углавном остављено самом себи, ипак је подизало своје мирисне крунице. Полако, стигао је одговор од Љубивоја на извештај о рођењу њиховог сина. У његовом одговору читала се уздржана нада и радост.

Спокојно блаженство било је опет овладало Јелицином душом. Увече, лежући уморна у свој кревет, она би дуго остала нагнута над старинску колевку од дрвета, у којој је чврсто спавао њен синчић. Није могла да се нагледа његовог округлог лишца, меко осветљеног слабом светлошћу кандила. По чудном закону природе, на овом мајушном лицу она је већ осећала нешто што ју је нејасно подсећало на његовог оца. И то ју је нежно и слатко дирало. Затим би се спустила на јастук, и срећна што

осећа дете поред себе, утонула би у полусвесне сањарије. Слика љубљеног човека стварала се у њој, испуњавала јој душу, струјала јој кроз крв и живце, утрнуле у блаженству здравог, сањивог одмарања.

Око Љубивоја су већ грмели осветнички топови и ваздух се проламао од јеке. Али је она знала да ће се он ипак вратити њој и њиховом сину. Она је то осећала сваком капљом крви, сваким живцем, сваким делићем свог младог, топлог и бујног тела.